

Zorin na obisku pri Juliji. Stritar in Rousseau

Tone Smolej

Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, FF, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
tone.smolej@guest.arnes.si

Avtor v svojem članku raziskuje Stritarjevo poznavanje Rousseauja, zlasti njegovega romana Julija ali Nova Heloiza. Del članka se posveča tudi Stritarjevemu literarnemu turizmu v Montmorencyu.

Ključne besede: slovenska književnost / francoska književnost / pisemski roman / Stritar, Josip / Rousseau, Jean-Jacques / literarni vplivi

Že Ivan Prijatelj (69) je poudarjal, da so številna Rousseaujeva gesla pri Stritarju padla na plodna tla, zlasti kult samote ter kult ženske junakinje (Dela) nad slabičem junakom (Zorin). Več desetletij pozneje je France Koblar (418, 455) zapisal, da je Zorin Wertherjev prednik z Rousseaujevo idejno dediščino, prepričan je bil tudi, da je v *Novi Heloizji* zarodek vsega Stritarjevega leposlovja, kar pa bi mogla pokazati šele do podrobnosti izvedena motivna analiza. Tovrstne raziskave so se v slovenski komparativistiki pojavile šele v drugi polovici osemdesetih let dvajsetega stoletja. Tedaj je Katarina Bogataj - Gradišnik proučevala vzorec *Nove Heloizje* v slovenskem romanu, naš slavljeneč, Janko Kos (*Primerjalna zgodovina* 124) pa je poudaril, da je po zgledu tega romana v *Zorinu* prikrojena poučno-refleksivna vsebina številnih pisem glavnega junaka, kar pomeni, da se Stritar vzoruje predvsem ob drugem, pretežno razsvetljskem delu, opušča pa njegov prvi, predromantično ukrojeni ljubezenski del, kar pomeni, da socialna razlika med Zorinom in Delo nima večjega pomena. V prvi polovici Rousseaujevega romana je središčna ljubezenska zgodba med učiteljem Saint-Preuxom in Julie d'Étange. V ozadju in podnaslovu se skriva tema Abelarda in Heloize, ki je bila v Evropi zelo priljubljena v drugi polovici 17. in prvi polovici 18. stoletja. Povsem drugačen je prvi del *Zorina*, kjer ni najti elementov Abelardove snovi (torej prepovedane ljubezni med učiteljem in učenko). Se pa pojavlja motiv obiska kraja, povezanega z Rousseaujevim življenjem, ki bo poleg primerjav motivov epistolarnega romana, v ospredju našega zanimanja.¹

Montmorency

Vemo, da je petindvajsetletni Stritar poleti 1861 potoval v Francijo, kjer je obiskal Pariz in Montmorency. V tem kraju je napisal tudi pesem o lepi štirinajstletni deklici, ki popotnikom prodaja pesmi: »Pesmi ponujaš posebno možem / česar bojim se, naravnost povem: / če še ne zdaj, pa dolgo ne bo – / pa boš prodajala lastno telo!« (Stritar, *Pesmi* 33). Obisk Montmorencyja ni naključen, saj je tu od aprila 1756 živel Jean-Jacques, potem ko se je umaknil iz mesta, da bi prebival v miru in naravi. Najprej je stanoval na posesti svoje zaščitnice Mme d'Épinay v znamenitem Ermitageu, kjer je pozneje ljubimkal z njeno svakinjo Sophie d'Houdetot, ki je baje navdihnila Julijin lik. Prav zaradi te zveze ga je zaščitnica vrgla decembra 1757 na cesto in tedaj je bil prisiljen najeti posestvo Mont-Louis, hiško s pogledom na Pariz, kjer je bival v skromnih razmerah vse do leta 1762, ko je moral zaradi *Emila* pobegniti v Švico. Sicer pa je Rousseau zapisal, da je v Montmorencyju preživel dneve prave sreče, sreče brez grenkobe, brez skrbi ali obžalovanj (Rival 618).

Devetindevetdeset let po omenjenem dogodku – kot že rečeno – je Montmorency obiskal tudi Stritar, ki je posestvo Mont-Louis nekaj let pozneje takole opisal v romanu *Zorin*:

Ko prideva do zaželenega mesta, pozvonim pri vrtnih vratih. Odpre nama stara ženica ter prijazno dovoli, da smeva ogledovati hišo in vrt. Ali srce me je zabolelo, ko mi pravi ženica, da je od tistega časa, kar je živel tu Rousseau, vse prenarajeno in prezidano; samo vrt za hišo in gozdič za njim da je še, kakršen je bil. Pokaže mi lepo lovorovo drevo, katero je slavni mož vsadil s svojo roko. Sprehajaje se po gozdičku najdem preprosto kamneno klop z napisom: Tukaj je rad počival J.J. Rousseau. Sedem nanjo in skoraj se globoko zamislim. (Stritar, *Zorin* 72).²

Stritar je za slovenske bralce nekoliko predrugačil zapis na bakreni plošči na kamniti mizi, ki se v izvorniku glasi: »C'est ici qu'un grand homme a passé ses beaux jours, / vingt chefs-d'oeuvre divers en ont marqué le cours; / C'est ici que sont nés et Saint-Preux et Julie / et cette simple table est l'autel du génie.«³ To tablo je leta 1787 postavil Gabriel Brizard. Potem ko sta v sedemdesetih letih osemnajstega stoletja Mont-Louis kupila zakonca Goga, je to posestvo postalo cilj številnih romanj (Thiéry 613). Tako je treba razumeti tudi Stritarjev obisk: »Zakaj me je pa vendar tako gnalo videti enkrat kraj, kjer je živel Rousseau dve leti kakor puščavnik in kjer je spisal svojo Novo Heloizo, visoko pesem ljubezni! Zakaj me pa tukaj tako mika vse, kar koli me spominja tega moža? – Zato, ker ga – ljubim.« (Stritar, *Zorin* 69–70). S tem je v slovensko književnost vstopil t. i. literarni turizem, ki je v osemnajstem in devetnajstem stoletju pomenil obiskova-

nje krajev, povezanih s posameznimi knjigami (Watson 1). Številni drugi evropski pisatelji pa so prav zaradi *Nove Heloiz̃e* odhajali v Švico. Johann Wolfgang Goethe, ki se je pri pisanju svojega romana *Trpjenje mladega Wertherja* (*Die Leiden des jungen Werthers*) tudi zgledoval pri tem francoskem romanu, se je že dobro leto po Rousseaujevi smrti poklonil njegovemu spominu, ko je skupaj s knezom Karlom Augustom leta 1779 obiskal otok Saint-Pierre, kjer je francoski avtor komaj petnajst let poprej preživel nekaj mesecev. Goethe je celo na steno sobe, kjer je bival Rousseau, vpisal svoje ime. »To je bil Wertherjev obisk Julije«, je pozneje zapisal Edmond Jaloux (Hammer 35–36). Dva tedna pozneje pa je Goethe v pismu Charlotti von Stein ob obisku Ženevskega jezera zapisal: »Šli smo v Vevey, nisem mogel zadrževati solza, ko sem onstran gledal Meillerie in Dent de Jaman ter imel pred seboj vse kraje, ki jih je večno samotni Rousseau obljudil s čustvujočimi bitji.« (Engelhardt 119). Pozneje so po tej poti hodili še mnogi drugi. August Wilhelm Schlegel je denimo leta 1805 poročal, da se je sprehajal ob Ženevskem jezeru in obiskal vsa prizorišča *Nove Heloiz̃e*: strašno skalovje Meillerie, smejoči se Vevey in Clarens (Buck 30). Le tri leta pozneje je – kot verni apostol – prizore romana obiskal Zacharias Werner in tam napisal »Romanje v Meillerie« (*Wallfahrt nach Meillerie*), pravzaprav molitev k mojstru:

Rousseau, du Flammenspiegel heil'ger Minnen,
Der wiederstrahlend im verwandten Knaben,
Sein Herz für Wahrheit, Freiheit, Recht, entglommen.

Mein Meister, ach! Die Eumeniden haben,
Die Strafenden mir Alles – mehr genommen!
Ach laß ein Tröpflein Frieden mich gewinnen. (Buck 20–21)

Poleti 1816 sta ob Ženevskem jezeru letovala Shelley in Byron s prijatelji. S knjigo v roki so obiskovali vse obalne kraje, omenjene v romanu. Ko so zapuščali Meillerie, jih je presenetila nevihta tako kot Julijo in Saint-Preuxa v romanu. Obiskali so tudi Chillon, kjer bi se skoraj utopil Julijin sin, ter Clarens, kjer so med vinogradi in gozdiči iskali tudi Julijin gaj. Lokalna vodnica, ki je bila tako kot večina tamkajšnjega prebivalstva prepričana o resnični eksistenci Julije in Saint-Preuxa, jim je pokazala, kje naj bi domnevno bil (Voisine 266–268). Shelley, ki je preživel nekaj dni v družbi Rousseaujevih junakov, je komaj zadrževal solze, Byrona pa je bolj prevzela narava. Prizorišče romana se omenja tudi v tretjem spevu epa *Romanje grofiča Harolda* (*Childe Harold's Pilgrimage*), ki ga je ravno takrat pisal:

Clarens, Clarens, Ljubezen si spočell!
Dih mladi strastne misli je tvoj zrak,
iz ljubezni tu rasto drevesa. Ujel
nje barvo sneg in ledenik je vsak,
v odtenke rožnate zahod jih blag
vdel – ta zlatar – je z žarki kot iz sna;
Ljubezni pot slavil je skal somrak:
iskala mir pred udarci je sveta,
ki up vzbude, a se norčujejo iz srca.⁴

Byron torej ob resničnem Clarensu opeva spočetje literarne ljubezni med Julijo in Saint-Preuxem, Stritar pa časti Montmorency, kjer je bila ta junakinja spočeta.

Pariz

Že Janko Kos (»Stritarjev Zorin« 162) je opozoril, da se junak *Nove Heloize* odpravi v Pariz in od tod poroča o svojih vtisih tako kot Zorin. Kot je znano, Saint-Preux v pismih kritizira pariško družbo iz časov Ludvika XV., zlasti gledališče, ki da izključuje nižje stanovce: »ljudi zna prikazati samo še v zlatih suknjah. Rekli bi, da je Francija obljudena samo z grofi in vitezi; in bolj ko je ljudstvo tam bedno in revno, lepša in sijajnejša je njegova slika.« (Rousseau, *Julija* 113). Krivi pa so tudi gledalci, ki si ne upajo gledati na odru ljudi nižjega stanu. Rousseaujev junak sploh strogo sodi pariške običaje: »Obnašati se moraš tako kot drugi, to je prvo načelo modrosti v tej deželi. To se spodobi, to se ne spodobi: to pa je najvišja zapoved.« (Rousseau, *Julija* 110). Junak se zato sprašuje, kdaj bo videl obraze ljudi, saj je doslej videl le maske. Sicer pa je znano, da je Rousseau preziral zlasti Pariz kot mesto; mesta je imel za brezna človeškega rodu.

Zorin je sicer fasciniran nad Louvrom, zbirališčem najimenitnejših del človeških rok in človeškega duha, a ga vznemirja Place de la Concorde, kjer je stal med revolucijo veliki krvavi oder. Razmišljanje o vzrokih francoske revolucije⁵ se pojavlja tudi v opisih Versaillesa. Ko gleda človek ta temni, po vsem svetu znani grad, se pač ne more iznebiti zgodovinskih spominov: »[T]o ostudno gnezdo, kjer se je gojila in debelila s krvjo in potom nesrečnega ljudstva strupena zalega; to narobe sonce, ki je razpošiljalo po vsem svetu okrog žarke ničemurnosti, malopridnosti in spačenosti. Tu se je šopirila mehkužnost in razuzdanost, tu se je igralo in razgrajalo, ko je stradalo in zdihovalo ubogo ljudstvo.« (Stritar, *Zorin* 102). Zorin tu kritično ugotavlja, da imajo Francozi le malo časa v spominu krivice, ki so se jim godile in da jim je največje veselje, ko tam gledajo vodomete: »Kako z

majhnim je vendar človek zadovoljen! Kako malo potrebuje, da je srečen vsaj nekatera trenutja, potem pa zopet trpi in trpi, molčé, brez godrnjanja – saj pride zopet nedelja.« (Ibid. 103).

Motivi epistolarnega žanra

Zorin je večinoma monofoni pisemski roman, saj v prvih dveh tretjinah beremo pisma, ki jih junak pošilja svojemu prijatelju iz Francije nekega junija, v povprečju vsak tretji dan. Stritar je namreč pismom pripisal tudi datume. Monofona zasnova pisemskega romana se pojavlja v prvi in tretji fazi tega žanra. Na ta del *Zorina* je gotovo vplival Goethejev tekst *Trpljenje mladega Wertherja*, v katerem je najti 77 pisem naslovnega junaka »predragemu prijatelju«, ki so tudi opremljeni z datumom. Samo v uvodnem mesecu maju jih je devet. Tako kot pri Goetheju tudi pri Stritarju prijatelj – po dogodkih – poskrbi za objavo epistolarne zapuščine pokojnega korespondenta. Zanimivo, da je francosko kritiko, navajeno na polivokalnost, v *Année littéraire* leta 1778 motilo, da Wertherjev prijatelj nima obraza in ne vpliva na dogodke (Versini 111), skratka motila jih je prav epistolarna monovokalnost.

V svoji srednji fazi pa je bil epistolarni roman pod vplivom Richardsona polifon. Njegova *Clarissa ali zgodba mlade dame* (*Clarissa or the History of a Young lady*) ima tako kar 26 dopisovalcev, vendar jih sama napiše skoraj četrtino (127 od 528). Clarissa si v glavnem dopisuje s prijateljico miss Howe – ta odgovori več kot petdesetkrat –, le dvakrat pa piše Lovelaceu, kar je jasno znamenje njenega prezira (Versini 71). V primerjavi z Richardsonom je pri Rousseauju kar trikrat manj pisem, a vendarle 163. Največ pisem napišejo Saint-Preux (65), Julija (53) in Klara (25). V nasprotju z Richardsonovimi 26 dopisovalci jih je pri Rousseauju le 9, vendar že omenjeni trije spišejo kar 88 odstotkov vseh pisem. Saint-Preux pošilja pisma šestim osebam in jih od šestih dobi 57, Julija si dopisuje s petimi in jih od petih prejme 59. Klara korespondira s tremi in jih dobiva od štirih. V nasprotju s *Clarisso*, v kateri si naslovna junakinja dopisuje v glavnem le s svojo že omenjeno zaupnico, pa Julija zaupnici Klari napiše le 11 pisem, druge pošilja svojemu ljubimcu. Klara pošlje prijateljici 15 pisem, 9 pa nameni Julijinemu ljubimcu.

Ker gre za polifono obliko romana, Rousseau v predgovoru manj vztraja pri avtentičnosti pisem in celo poudarja, da mora vsak priznati knjige, ki jih objavi:

Ta knjiga ni napisana zato, da bi krožila med ljudmi, in bo vsčé le zelo redkim bralcem. Slog bo odbijal ljudi z izbirčnim okusom; snov bo razburjala stroge ljudi: tistim, ki ne verujejo v krepost, pa se bodo vsa čustva zdela nenaravna.

Pobožnjakom, razuzdancem in filozofom ne bo pogodu, lahkoživke bodo užaljene, poštene ženske pa ogorčene. Komu bo torej všeč? Mogoče le meni samemu; za silo všeč pa prav gotovo ne bo nikomur (Rousseau, *Julija* 55).

Stritar, ki v predgovoru bralce prepričuje o avtentičnosti pisem, se najbrž pod vplivom Rousseaujevega predgovora vendarle nekoliko razkrije kot avtor: »Farizej in levit bosta pač, beroč naslednje vrste, majala z glavo; usmiljenemu Samarijanu pa se morda utrne pri branju pomilovalna solza; njemu podajam v duhu roko; zanj sem pisal, on me je umel.« (Stritar, *Zorin* 58).

Stritarjevih 31 pisem se verjetno ne more kosati s klasiki epistolarnega romana. Zorin napiše prijatelju 21 pisem, a od njega dobi le eno. Dela posveti svojemu prijatelju 4 pisma, Zorin pa njej le 2. Dve pismi dobi Zorin od Juliete. A dejstvo je, da se je Stritar za polivokalno strukturo v zadnji tretjini romana odločil prav pod vplivom Rousseaujeve *Nove Heloïze*.

Medtem ko je struktura junijskih pisem monovokalna, pa je v avgustu že polivokalna. Na začetku bolj pogojno, saj so pisma drugih vložena v Zorinova pisma prijatelju. Prvo pismo, ki ga Zorin dobi od Dele, je prepisano v pismu prijatelju (4. avgusta). V njem Dela poudarja, da se ni mogla udeležiti sestanka, čeprav je hrepenela po njem, in ga prosi, naj je ne zapusti. Tudi naslednje pismo je vloženo v pismo prijatelju (5. avgusta), v njem je najti ključne podatke: »Dela je vse povedala očetu. Popoldne dobim pismo od njega; pismo od Delinega očeta! Kako so se mi tresle roke, ko sem ga odpiral« (Stritar, *Zorin* 116). Znano je, da tudi Saint-Preux prejme podobno pismo barona d'Étangea. Julija namreč nekdanjega ljubimca opomni, da se je treba odpovedati mladostnim napakam in opustiti varljivo upanje. Prosi ga, naj ji vrne svobodo, s katero želi zdaj razpolagati njen oče, saj da ne bo nikoli njegova. Baron pa ga poziva, naj, če je v svoji duši zapeljivca le ohranil občutek za čast, takoj odgovori na priloženo pismo nesrečnice, ki jo je bil zapeljal. Sam je nagnjen k blagosti in častnosti, vendar mu zagotavlja, da se ve, kako se maščuje čast plemiča, razžaljenega od človeka, ki ni plemenitega rodu. G. Duval⁶ piše bolj vljudno, a pričakuje povsem isto:

V vaših rokah, mladi mož – težko mi je, a moram naravnost govoriti – je sreča mojega edinega otroka, mojega veselja, moje tolažbe v starih letih. V vaših rokah je mir dveh do zdaj srečnih družin. Ali ga hočete kaliti, nas vse nesrečne storiti? Lahko vam je. Sreča vam je dala nenadoma v roke veliko moč, nevarno oblast. Nenadoma, govorim, ker verjamem, da ste samo po naključju našli mojo hčer. Ali hočete porabiti to oblast v pogubo ljudem, ki vam niso nikoli nič žalega storili? Če hočete, nikdo vam ne more braniti. Ali pomislite, da ni na svetu lepšega blagemu možu, nego prostovoljno, blagodušno odpovedati se svoji pravici, ko vidi, da je bližnjemu na kvar. (Stritar, *Zorin* 117)

Prav to pismo sproži dejansko polivokalnost, saj se zdaj pojavljajo še drugi dopisovalci in tudi Zorin nekoliko zanemari prijatelja, doslej edinega dopisovalca. Tako kot v Rousseaujevem romanu tudi pri Stritarju sledi odgovor ljubimca. Saint-Preux poudarja, da bi zelo rad spoštoval Julijinega očeta, toda naj blagovoli biti tudi njegov, če ga že uči pokorščine. Zaradi njega se ne namerava odpovedati zasluženim pravicam srca. Ker je njegovo življenje onesrečil, mu dolguje le sovraštvo. Privolil bo le na prošnjo Julije, ki da žrtvuje svojo srečo njegovim predsodkom. Tudi Zorin v svojem odgovoru poudarja, da očetu žrtvuje srečo svojega življenja: »Gospod! Niste se motili. Pojdem. Kaj vam žrtvujem s to samo besedo, ne bom vam pripovedoval, saj poznate Delo. Svoj mir, svojo srečo, svoje življenje, vse, vse z eno samo besedo: pojdem! Kaj bi pač mogel na svetu odreči Delinemu očetu, ako bi me tudi ne prosil tako? Imejte jo, bodite srečni vi in srečna naj bo Dela!« (Stritar, *Zorin* 117).

Tako kot pri Rousseauju tudi pri Stritarju naslednje pismo pošilja ljubimka. Julija preklinja dolžnost in se še zadnjič poslovi od ljubimca. Če ne morem živeti za te, ali nisem prenehala živeti, piše. Drugačno je pismo Dele, ki želi z njim pobegniti, kar pa je motiv iz prvega dela *Nove Heloïze*. V nadaljevanju se pisma nekoliko razlikujejo, a v obeh delih junakinja kmalu po slovesu nevarno zboli. Julija takole sporoča sestrični svoje blodnje med bolehanjem za črnimi kozami:

V enem tistih trenutkov, ko mi je bilo najhujše, se mi je ob napadu povišane vročice zdelo, da vidim ob postelji tega nesrečnika, pa ne takega, kakršen mi je v kratkih srečnih dneh mojega življenja očaral pogled, temveč bledega, shujšanega, neurejenega in z obupom v očeh. Klečal je, me prijel za roko in jo, ne da bi se mu gnusilo njeno stanje in ne da bi se bal okužbe s tako strašnim strupom, pokril s poljubi in solzami. Ob pogledu naj me je prevzelo tisto živo in sladko vznemirjenje, ki mi ga je včasih vzbudil njegov nepričakovani prihod (Rousseau, *Julija* 135–136).

Sestrična ji odgovori, da sanje niso bile sanje, ganljivi prizor, ki ji ga domišljija neprenehoma kaže, pa se je res dogajal v njeni sobi. Saint-Preux se je vrgel na kolena in z gorečimi poljubi obsul bolno roko. Ker boleznini ni mogel ozdraviti, jo je hotel deliti. Opisi iz Julijinega in Klarinega pisma so verjetno vplivali na Julietino opisovanje Deline vročičnosti:

Zdaj se ji zopet zdi, da ste se vrnili k nji, da stojite poleg njene postelje. Sladko se nasmehne ter vam podaja izpod odeje blede ročico in govori: »Torej si vendar prišel! O saj sem vedela, da me ne zapustiš, da ne moreš živeti brez mene, brez svoje Dele! Vidiš, Julieta, kaj nisem dejala, da pride nazaj? Pojdi, ljuba moja, pojdi in ustopi se zunaj pred vrati, da kdo ne pride ter mi ga ne splaš. Kakor golobček bi mi zletel in nikdar več bi ga ne bilo nazaj! – O Milan, kako sem srečna! Sem k mojemu zglavju sedi, da govoriva malo, kako lepo je bilo nekdanj, dolgo dolgo je že, v srečnih otroških letih!« (Stritar, *Zorin* 122).

Zdi se da so tudi v edinem pismu, ki ga prijatelj pošlje Zorinu, reminiscence pisma milorda Edwarda Saint-Preuxu. Saint-Preux svojemu angleškemu zaščitniku že prej prizna, da njegovo dušo tlači peza življenja, ki mu je v nadlogo: »Kadar je naše življenje za nas nekaj zlega, za nikogar pa nič dobrega, je torej dovoljeno, da se ga rešimo.« (Rousseau, *Julija* 160). Manj izrazita suicidalna čustva nam predstavi Zorin, ki sicer poudarja, da še vedno živi, a ne ve, zakaj. V milordovem pismu se skriva pravi pamflet zoper samomor: »Spoznaj, da je smrt, kakšno imaš v mislih, sramotna in strahopetna. Z njo oropaš človeški rod. Preden mu daš slovo, mu vrni, kar je storil zate. Ampak če mi ni do ničesar? Če svetu nisem potreben? Filozof kratkega veka! Mar ne veš, da ne moreš napraviti na zemlji niti koraka, ne da bi se znašel pred dolžnostjo, ki jo moraš izpolniti, in da je vsak človek koristen človeštvu že samo s tem, da živi?« (Rousseau, *Julija* 165). Podobne družbenotvorne misli odstira prijateljevo pismo Zorinu: »Posameznik je ud velike družine, zvezane v sreči in nesreči. Zanj živeti, zanj trpeti, nji, ako treba, svojo srečo žrtvovati, to si šteje v dolžnost. Kdor ne misli tako, ta ni vreden človeškega imena. [...] Kaj si storil do zdaj za človeštvo, za domovino? S sveta hočeš iti, kakor dolžnik, preden je poplačal dolgove? Ali morebiti nimaš dolžnosti!« (Stritar, *Zorin* 126–127). Medtem ko ima očitno prijatelj le malo vpliva na Zorinovo razpoloženje, pa je milord z zahtevo, da bo Saint-Preux našel pokoj v aktivnem življenju, uspešen, saj ga vkrca na ladjo Georgea Ansona.

Stritar je iz klasičnega polivokalnega romana prevzel še pismo, s katerim se umirajoča junakinja poslavlja. Že pri Richardsonu se Clarissa, ki jo prizadene posilstvo, dolgo poslavlja od svojih bližnjih. Za Stritarja pa so ključna zadnja pisma Rousseaujeve *Nove Heloize*. Fani Anet v zmedenem pismu sporoča Saint-Preuxu, da je Julijin sin Marcelin zdrsnil v vodo, ona pa je skočila za njim in si pozneje ni opomogla. Sledi Klarino oznanilo njene smrti in obsežno Wolmarjevo pisemsko poročilo, iz katerega izvemo, da se je Julija pred svojo smrtjo skrbno uredila in sprejela vse družinske člane. Junakinjin videz, njena poslednja dejanja in njen odnos do smrti so ključni dejavniki, ki dvigajo junakinjo na novo raven kreposti (Storme 199). Sicer pa se je Julija rajši zadrževala s prijatelji, kot da bi se spravljala s svojo vestjo. Ali kot je dejala pastorju: »Priprava na smrt je pošteno življenje. [...] Kdor zaspi v očetovem naročju, ni v skrbeh, kako se bo prebudil.« (Rousseau, *Julija* 266–267). Ob tem tudi pastor doda, da Julija umira kot mučenica materinske ljubezni in tudi sama poudarja, da umira zadovoljna. Julija tako kot Clarissa ne obžaluje smrti, nekako se je celo veseli. Pred smrtjo pa možu preda še odprto pismo za Saint-Preuxa. S smrtjo konča tudi boj z lastno krepostjo (Storme 207). O tem piše v poslovilnem pismu: »Mogoče bi minil samo še en dan, pa bi bila grešnica!

Kaj bi bilo, če bi vse življenje preživljala z vami? V kakšnih nevarnostih sem bila nevede! Kakšnim še hujšim bi se izpostavljala v prihodnosti!» (Rousseau, *Julija* 278).

Stritar je v svojem romanu tri Rousseaujeva uvajalna pisma (Faniijino, Klarino in Wolmarjevo) združil v eno, ki ga piše Julieta. Tako kot Klara in Wolmar tudi Delina prijateljica popisuje njeno smrt in tako kot Wolmar omenja priloženo pismo, ki pa ga umirajoča ni zmogla več pisati sama, kar je Stritarjev veristični popravek tega motiva iz 18. stoletja. Tako kot Julija je tudi Dela mirna: »Milan, ne bom te videla več na tem svetu. Vendar pojdem mirno od tod.« (Stritar, *Zorin* 146). Zlasti moramo biti pozorni na naslednji odlomek: »Vera me uči in ta sladki nauk mi potrjuje srce: onkraj groba se prične naše pravo življenje. Tam te bom videla, tam se združim s tabo, v srečni deželi, kjer ni solz, kjer ni ločenja. To upanje mi lajša in slajša zadnja trenutja.« (Stritar, *Zorin* 146). Podobno zaključuje svoje pismo tudi Julija: »Ne, ne zapuščam te, čakala bom nate. Krepost, ki naju je ločila na zemlji, naju bo v večnosti združila. Umiram v tem sladkem pričakovanju [...]« (Rousseau, *Julija* 280). Kot je zapisal Starobinski (141), se Julija tako ne odvrne od ljubimca, ko se obrača k Bogu. Podobno tudi Dela napoveduje skupno srečo v onstranstvu. A v pismih so tudi razlike: medtem ko Dela skoraj kliče Zorina v smrt (»Ne mudi se predolgo na zemlji, kjer si zdaj sam, težko te čaka nevesta tvoja!«), pa ima Julija s Saint-Preuxom druge načrte, saj naj bi skrbel za njene otroke in se celo poročil z njeno sestrično Klaro: »Vsak od vaju bo izgubil polovico življenja; združita se, da bosta ohranila drugo polovico.« (Rousseau, *Julija* 279). Zdi se, da je tudi motiv družice glavne junakinje, ki goji ljubezenska čustva do njenega ljubimca, vstopil v slovenski roman, saj Julieta ni ravnodušna do Zorina.

V svojem pismu Dela prosi Zorina, naj v srcu ne hrani sovraštva do njenega očeta, ki bo ostal sam na svetu. Podoben stavek je razviden tudi iz Wolmarjevega poročila, saj se je tudi Julija pred smrtjo spraševala, kakšno bo očetovo življenje, ko bo sam.

Poznejše omembe

Omembe Rousseauja se v Stritarjevem opusu pojavljajo tudi v naslednjih letih. Leta 1876 ugotavlja, da je v *Novi Heloizji* malo »vnanjega dejanja«, a vendar je mogoče videti osebam v srce, hkrati pa se bralcu razodevajo skrivnosti človeške duše, saj je to »psihološki roman« (Stritar, »Župnik« 239). Do drugih Rousseaujevih tekstov pa je bil bolj zadržan. V *Pogovorih* (1879) odklanja ključno tezo *Emila*:

Ni menda dandanes resnega pedagoga, da bi še odobral mnenje, katero je slavni francoski modrijan Rousseau vzel za podlago svojemu glasovitemu Emilu, mnenje namreč, da se človek rodi ves dober na ta popačeni svet in da ima torej odgoja edino to nalogo razvijati dobre kalí, ki tičé v mladi duši, ali pravzaprav: pustiti, da se sami razvijajo ter odstranjevati vse, kar bi jih oviralo v njihovem naravnem razvoju. (Stritar, »Pogovori« 280).

Vemo, da se Rousseaujev *Emil* začenja z mislijo, da je vse dobro, kar prihaja iz stvarnikovih rok, ter da se vse izrodi v človekovih rokah.⁷ Stritar sam je v tem delu *Pogovorov*, posvečenim vzgoji, zagovarjal stališče, da dobre in slabe kalí prinese človek s seboj na svet.

Svoje *Spomine* iz leta 1880 pa Stritar začenja s citatom iz Rousseaujevih *Izpovedí*: »Tromba sodnega dne naj zatrobi, kadar hoče; s to knjigo v roki hočem stopiti pred najvišjega sodnika« (Stritar, »Spomini« 371). Stritar še dodaja, da Rousseau v tem svojem delu »s čudovito natančnostjo in odkritosrčnostjo razodeva in razgrinja svoje vnanje in notranje življenje« (Ibid.). Čeprav se sklicuje na Rousseauja, pa slovenski pisec spominov poudarja, da sam ne namerava odkriti svetu ne svojega zunanjega ne notranjega življenja in sploh noče govoriti o sebi. Stritar se namreč spominja le svojih večinoma že pokojnih sopotnikov in prijateljev. V tem času pa smo na Slovenskem – resda le v rokopisu – imeli *Spomine*, ki imajo vrsto podobnosti z Rousseaujevimi *Izpovedmi*. Njihov avtor Janez Trdina je bil tudi mnenja, da je treba dobro in slabo prikazovati z enako odkritosrčnostjo in da se nič ne sme zamolčati.

Omenjena odlomka morda kažeta nekakšno Stritarjevo zadržanost do polliterarnih ali strokovnih filozofovih spisov. Slovenski pisec je zlasti ironiziral slavno tezo, na kateri sloni Rousseaujeva pedagogika, hkrati pa v svojih memoarih ni bil pripravljen slediti Rousseauju in se prikazati kot človeka v svoji resničnosti.

Sklep

Stritar je romal v rojstni kraj Rousseaujeve Julije osem desetletij potem, ko je kraje, povezane z *Novo Heloižo*, obiskal Goethe ali pet desetletij potem, ko sta tovrstni literarni turizem izvajala Shelley in Byron. Vse to pomeni, da sodi Stritar med pozne evropske literarne rousseaujevce. Rousseau je narekoval zlasti polivokalni del Stritarjevega romana *Zorin*, saj je tu najti vse ključne elemente *Nove Heloiže*: od očetovega pisma, junakinjinih vročičnih blodenj, razmišljanj o samomoru, poročil o junakinjinem umiranju do njenega poslovilnega pisma, ki napoveduje skorajšnje srečanje v onstranstvu. Konec sedemdesetih let in na začetku osemdesetih let pa je do

Rousseauja, ki ga je v *Zorinu* opeval, zavzel bolj kritično držo; podvomil je o pravilnosti njegove teze, da se človek rodi dober, ter pri pisanju spominov ni sledil njegovemu vzoru.

OPOMBE

¹ Zgodnja recepcija Rousseauja na Kranjskem doslej ni bila predmet raziskav. V slovenskem prostoru se Rousseau prvič omeni v *Laibacher Zeitung* 11. maja 1786, in sicer v zvezi z izdajo apokrifnih spominov Mme de Warens, katerih avtorstvo časopis pripisuje francoskemu pisatelju. Njegova dela so bila širšim ljubljanskim krogom dosegljiva že na začetku osemdesetih let 18. stoletja. Leta 1783 je ljubljanski knjigarnar Wilhelm Heinrich Korn prodajal nemške prevode *Emila*, *Izpovedi* in *Nove Heloize*. Ta roman se pojavlja v njegovem katalogu tudi dve leti pozneje. Leta 1788 je njegova knjigarna prodajala tudi *Novo Heloizo* in *Emila* v francoskem izvirniku. Zois je imel v knjižnici Rousseaujev *Slovor glasbe*, Čop pa ni imel njegove proze. Malo zanimanja je bil Rousseau deležen tudi v obdobju 1840-1880. Protokol izposojenih del v Licejski knjižnici beleži v vsem tem obdobju le štiri izposoje Rousseaujevih del: v letih 1843, 1861, 1866 in 1874.

² O tem piše tudi Rousseau v *Izpovedib*: »Ko sem bil tam, sem se zabaval s tem, da sem olupšal teraso, ki je že tako bila v senci dveh vrst mladih lip; dal sem zasaditi še dve, tako da sem imel delavnico vso zeleno; tja sem dal postaviti mizo in kamnite klopi, obdal sem jo s španskim bezgom, z jasminom in s kovačnikom; vzporedno z obema vrstama drevja sem dal napraviti lepo cvetno greduco.« (Rousseau, *Izpovedi* III 62).

³ Tu velikan preživel je najlepše dni, / dvajset napisal je mojstrskih stvari, / tu se rodila sta Saint-Preux in Julija / in ta miza skromna oltar je genija.

⁴ Prevod Marije Javoršek.

⁵ Ob tem velja posebej omeniti dejstvo, da je Stritarjev *Zvon* leta 1870 vzporedno z romanom *Zorin* objavljal zgodovinsko študijo »Pravi uzroki francoske revolucije«, v kateri se Fran Šuklje posveti tudi vplivu Rousseauja na revolucijo: »V tem, da so njegovi spisi godili vladajočemu duhu tedanjega časa, da so se tako blagodejno ujemali z narodovim mišljenjem, v tem leži njegov neizmerni pomen za zgodovino francoske revolucije, ki se je v svojem daljnem razvoju vsa obračala po njegovih naukih ter v ustavi 1793 l. tudi poskusila ideje njegovega »contrat social« dejanski uresničiti.«

⁶ Na tem mestu moramo omeniti tudi lucidno raziskavo Janka Kosa (»Stritarjev *Zorin*« 164), ki nas opozarja na podobnosti med *Zorinom* in *Damo s kamelijami*. Delin oče se namreč imenuje Armand Duval kot junak Dumasovega romana. Ljubezenska zgodba se v Stritarjevemu romanu razplete tako, da Delin oče v posebnem pismu zaprosi Zorina, naj se Deli odpove; v *Dami s kamelijami* Armandov oče izkoristi priložnost, ko Marguerita samuje v podeželski vili, da bi jo s svojo ganljivo očetovsko dostojanstvenostjo nagovoril, naj se ljubimcu odreče. Enaka pa ni samo oblika dogodkov, ampak tudi njihova motivacija, saj očeta svojo zahtevo opirata na podobne razloge – Delin oče v imenu hčerkinine sreče in sreče svoje družine sploh, Armandov oče pa z ozirom na hčer, katere poroka v boljšo družino bi bila z Armandovo ljubezensko zvezo nevarno ogrožena.

⁷ V šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja je ljubljanski *Učiteljski tovariš, list za šolo in dom*, velikokrat polemiziral z Rousseaujevim *Emilom*. Zavračal je odnos do boga v njegovi pedagogiki, podpiral pa njegov pogled na različno vzgajanje deklic in dečkov (UT, 15. 4. 1877, 114) ter na telovadbo.

VIRI

- Rousseau, Jean-Jacques. *Emil ali o vzgoji*. Poslovenili Ana Blažič in Jasmina Starc. Novo mesto: Pedagoška obzorja, 1997.
- . *Izpovedi III*. Poslovenil Silvester Škerl. Ljubljana: Slovenska matica 1946.
- . *Julija ali Nova Heloiza*. Prevedla Radojka Vrančič. Ljubljana: DZS, 2008.
- Stritar, Josip. *Pesmi. Zbrano delo 1*. Ljubljana: DZS, 1953.
- . »Pogovori 1870–79.« *Zbrano delo 6*. Ljubljana: DZS, 1955.
- . »Spomini.« *Zbrano delo 4*. Ljubljana: DZS, 1954.
- . *Zorin. Zbrano delo 3*. Ljubljana: DZS, 1954.
- . »Župnik Wakefieldski.« *Zbrano delo 7*. Ljubljana: DZS, 1956.

LITERATURA

- Bogataj - Gradišnik, Katarina. *Sentimentalni roman*. Ljubljana: DZS, 1984.
- . *Sentimentalni roman in njegovi odmeri v slovenski zgodnjemeščanski pripovedni prozi*. Doktorska disertacija. Ljubljana: 1988.
- . »Vzorec Nove Heloize v mladoslovenskem pripovedništvu.« *Primerjalna književnost* 7.2 (1984): 1–13.
- Buck, Rudolf. *Rousseau und die deutsche Romantik*. Berlin: Junker u. Dünhaupt Verlag, 1939.
- Engelhardt, Anke. *Zu Goethes Rezeption von Nouvelle Héloïse*. Rheinfelden und Berlin: Schäuble Verlag, 1997.
- Hammer, Carl, Jr.. *Goethe and Rousseau. Resonances of the Mind*. Kentucky: University Press of Kentucky, 1973.
- Koblar, France. »Opombe.« Josip Stritar. *Zbrano delo 3*. Ljubljana: DZS, 1954. 399–493.
- Kos, Janko. »Stritarjev Zorin in Dumasova Dama s kamelijami.« *Slavistična revija* 35 (1987): 161–169.
- Kos, Janko. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete; Partizanska knjiga, 1987.
- Prijatelj, Ivan. Josip Stritar. *Stritarjeva antologija*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1919. 1–85.
- Rival, Michel. »Montmorency.« *Dictionnaire de Jean-Jacques Rousseau*. Paris: Honoré Champion, 1996. 616–618.
- Starobinski, Jean. *Jean-Jacques Rousseau, la transparence et l'obstacle*. Paris: Gallimard, 1971.
- Storme, Julie A. »An Exit so Happy: The Deaths of Julie and Clarissa.« *Canadian review of comparative literature* (1987): 191–210.
- Thiéry, Martine. »Mont-Louis.« *Dictionnaire de Jean-Jacques Rousseau*. Paris: Honoré Champion, 1996. 608–614.
- Versini, Laurent. *Le roman épistolaire*. Paris: PUF, 1979.
- Voisine, Jacques. J.-J. Rousseau en Angleterre à l'époque romantique. Paris: Didier, 1956.
- Watson, Nicola J. *The literary Tourist*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Zorin Visiting Julie: Josip Stritar and Rousseau

Key words: Slovenian literature / French literature / epistolary novel / Stritar, Josip / Rousseau, Jean-Jacques / literary influences

This article first discusses Josip Stritar's literary tourism because in 1861 this Slovenian writer traveled to Montmorency, where *Julie, or the New Héloïse* was being created. In 1870, he wrote the novel *Zorin*, which is also modeled on a novel by Rousseau's. The author establishes that what both novels have in common is the father's letter, in which he rejects his daughter's lover, the heroine's feverish delusions, suicidal thoughts, the report of the heroine dying, and her farewell letter, which predicts that the lovers will meet again soon in the afterworld. In later years, Stritar took a more critical stance towards Rousseau because he doubted his hypothesis that man is born good, and he did not follow Rousseau's model in writing his memoirs.

Oktober 2011